

PARTICULAR ISSUES OF PHILOSOPHY

DOI: 10.46340/ephd.2020.6.4.13

Nina Balasanian

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3945-8927>

V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

THE CONCEPT OF PERSONALITY IN THE PHILOSOPHY OF FRIEDRICH SCHILLER

Ніна Баласанян

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна

КОНЦЕПЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В ФІЛОСОФІЇ ФРІДРІХА ШИЛЛЕРА

An analysis of the interpretation of the concept of personality and its conceptualization in the «Letters Upon the Aesthetic Education of Man» was made based on the separation of a set of socially significant personality features in the philosophy of F. Schiller. It is shown that «Letters Upon The Aesthetic Education of Man» reveal a program to change a person, improve his/her inner qualities. This need arises in connection with the need to educate conscious responsible citizens, and it offers ways of such education. The practical formation of a high moral and spiritual personality is revealed on the example of the biography of F. Schiller, his multifaceted philosophical and literary activities of national and world importance. It is proved that in F. Schiller's philosophy the mechanisms of functioning of various components of the human «Self» are presented, the concept of formation of the perfect personality is defined.

Keywords: philosophical anthropology, personality, individuality, philosophy of culture, F. Schiller, program for human change, process of education, aesthetics, play

Постановка проблеми. Людина у всій своїй багатогранності є найголовнішим об'єктом дослідження для філософа та філософського антрополога. З одного боку, людина – самодостатня одиниця всього суцього, з іншого боку – багаторівнева система. Це складна система, яка являє собою єдність фізичного, природного, духовного і соціального начал, спадкової та віковичної складової. Людина – це також динамічна єдність процесів, які йдуть на різних рівнях її існування, і одночасно саморегулююча, самовдосконалююча, самовідроджуюча система, що перебуває в багатокомпонентному зв'язку із загальною системою буття. Водночас філософи та антропологи констатують, що людина – найважчий об'єкт для пізнання, оскільки постійно знаходиться в стані безперервного потоку змін і в низці безупинно мінливих складових буття. Як найвищий і найдосконаліший щабель світобудови, відповідно через те і постійно неосяжний для повного пізнання, феномен людини знову і знову є в осерді філософської думки.

Актуальність теми особливо зростає в умовах глобалізації, наближення світової кризи і пандемії, враховуючи комплексність та складність найбільш унікальної й незбагненої системи універсуму – людини, і справедливо визначаючи її місце як найголовнішого об'єкта в світі, від діянь якої залежить доля всесвіту та людства в тому числі. І сьогодні значення сутності людини як особистості, її формування і соціокультурна реалізація як проблема виходить на перший план на новому сучасному рівні філософського осмислення. Новизна постановки наукової проблеми у статті полягає у тому, що аналіз ключових моментів життєвого шляху Йоганна Фрідріха Шиллера як наочного прикладу самоформування унікальної особистості великого мислителя кінця XVIII – початку XIX століть дозволяє аргументувати та теоретично розгорнути складену концепцію особистості в філософії Шиллера, зокрема представленої в «Листах про естетичне виховання людини».

З огляду на необхідність філософського осмислення матеріалу, що відноситься до людини і людського суспільства, також враховуючи аналіз форми та змісту соціально-культурного процесу, з одного боку, й частини щодо цілого – з іншого, у нашому дослідженні застосовуються герменевтична, філософсько-антропологічна та аналітична методології. Названі методи дозволяють розширити горизонти гуманітарного пізнання новочасної особистості і трактувати розумову діяльність Фрідріха Шиллера як культуротворчу діяльність певного виразного типу історичного суб'єкта, що втілює як німецьку ідеологію своєї доби, так і новий тип духовного зростання, зумовлений не лише культурною епохою, а і власним особистим духовним та життєвим досвідом, філософським становленням. Застосування цих методів засновано на врахуванні не тільки антропологічного, але й онтологічного та естетичного ракурсів концепції виховання особистості, як есенціалістського, так і екзистенціального розуміння й тлумачення особистісного росту.

Метою статті є опис комплексу соціально-значущих рис особистості в філософії Ф. Шиллера, який репрезентує гармонійно-цілісну систему поглядів німецького мислителя. На основі виокремлення цього комплексу пропонується провести аналіз розуміння і трактування особистості, її концептуалізацію у філософській творчості Ф. Шиллера, що складає завдання даного наукового дослідження.

Ступінь дослідження, аналіз останніх публікацій. Говорячи про ступінь розробки даної проблематики, перш за все, ми розглядаємо безпосередньо програмний твір Фрідріха Шиллера «Листи про естетичне виховання людини», в якому відображені основні філософські ідеї мислителя щодо питання концепції особистості людини¹.

Аналізу становлення особистості самого Фрідріха Шиллера присвячена праця філософа, культуролога та письменника Рюдигера Сафранського «Шиллер, або Відкриття німецького ідеалізму»². Значною також є робота біографа Ф. Шиллера Петера Ланштейна «Життя Шиллера», в якій через життєпис німецького поета і драматурга викладено формування людського і творчого образу³. Доповнили наше дослідження наступні праці: про фактори еволюції досконалої особистості – матеріали дослідження літературознавця й фахівця з німецької літератури Франца Шиллера «Фрідріх Шиллер. Життя і творчість»⁴; про становлення духовної індивідуальності через «перетворення» і мистецтво, про визначення значення високого мистецтва для формування добродісної і щасливої людини дослідження І.А. Бирич «Краса врятує світ. Шиллер про природу людини і виховання»⁵. Також це етично-естетичні праці про порушення цілісності індивіда й нездатності людини через цю прикрість розвинути гармонію своєї сутності, наприклад, В. Асмус «Шиллер як філософ і естетик»⁶.

Особливо цікавими в контексті нашого дослідження є спогади І.В. Гете про Ф. Шиллера (з книги І.П. Еккермана), на матеріалі яких є можливість знайти відповідність між внутрішньою складовою і її формальним дзеркальним відображенням у зовнішньому, у зовнішній репрезентації⁷.

Вважаємо невирішеними раніше частини загальної наукової проблеми, яким присвячуємо означену статтю, а саме: на наявному великому біографічному матеріалі дослідити становлення великої історичної особистості світового значення Фрідріха Шиллера, проаналізувати з філософсько-антропологічної позиції причинно-наслідкових зв'язки між теоретичною концепцією особистості в філософії Шиллера та філософським праксисом його життя, практичними програмами його виховання та освіти, а також реалізацію у навчальних стратегіях цілісної системи поглядів філософа, заснованої на загальногармонійних, міждисциплінарних началах, що може бути використано в подальшій науковій роботі з міждисциплінарних та транс дисциплінарних досліджень, у виховній і освітній діяльності.

¹ Шиллер, Ф. (1957). Письма об эстетическом воспитании человека. *Шиллер, Ф. Сочинения в 7 томах*. Москва: Художественная литература, 6, 251-358.

² Сафрански, Р. (2007). *Шиллер, или Открытие немецкого идеализма*. Москва: Текст, 557.

³ Ланштейн, П. (1984). *Жизнь Шиллера*. Москва: Радуга, 408.

⁴ Шиллер, Ф. П. (1955). *Фридрих Шиллер. Жизнь и творчество*. Москва: Художественная литература, 431.

⁵ Бирич, И. А. (2005). Красота спасет мир. Шиллер о природе человека и воспитании. *Антология гуманной педагогики. Шиллер*. Москва: Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 5-23.

⁶ Асмус, В. (1957). Шиллер как философ и эстетик. *Шиллер Ф. Сочинения в 7 томах*. Москва: Художественная литература, 6, 665-725.

⁷ Эккерман, И.П. (2005). И.В. Гете о Ф. Шиллере. *Антология гуманной педагогики*. Москва: Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 5-23; 167-182.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження.

Перш ніж почати розгляд концепції особистості, викладеної у філософії та естетиці Ф. Шиллера, ми розглянемо безпосередньо формування особистості самого Шиллера. На наше переконання, тільки та система виховання справедливо вибудована, міцна і життєздатна, яка базується на практичному досвіді. Події та всі обставини життя Шиллера постійно вдосконалювали й формували сильний і гармонійно розвинений образ з відповідними високоморальними принципами. Умовно можна розділити життєвий шлях Шиллера на два важливі етапи. Перший етап – дитинство і юність, які у своєму дослідженні ми позначимо терміном «передвизначеність», тим самим підкреслюючи зумовленість екзистенціального вибору і вчинків філософа безпосереднім педагогічним впливом батьків Шиллера. Детально вивчаючи матеріали біографії мислителя, ми бачимо, що події ведуть юного Фрідріха тими дорогами, які дозволяють юнаку отримувати той самий необхідний досвід, котрий є визначальним для подальших дій і вчинків майбутнього духовного авторитета Німеччини. Духовною основою сім'ї Шиллерів була лютеранська віра, течія пієтизм¹, що формувало ціннісні моральні якості внутрішнього «я» німецького мислителя². Культура аскез, що передбачає суворе самообмеження до мінімалізму³, безумовна любов і доброта до людей, яка була присутня в родині, культивування любові до ворогів і заміна ненависті любов'ю – наприклад, батько називає бажаного сина ім'ям ворога, Фрідріхом⁴, з усіма цими виховними зразками поведінки Шиллер стикався з дитинства.

Завдяки сутності якостей характерів старшого і молодшого покоління, батьки для Шиллера становлять важливий приклад для наслідування. У сім'ї виховувалася розумність вчинків через протестантське «всупереч усьому», хоробрість, сила волі, спрага діяльності, творчість і пристрасне бажання здобувати знання. Завдяки таким унікальним ціннісним якостям сформувалася наповнена великим смисловим змістом цілеспрямована натура, духовно укріплена і здатна самовдосконалюватися. З іншого боку, Шиллер в юні роки, починаючи від раннього дитинства, з огляду на усвідомлену цілеспрямованість сім'ї та відсутність неробства, отримав глибокі з певною широтою знання, дякуючи наполегливій праці та самоосвіті⁵.

Головною характеристикою другого етапу життя Шиллера є екзистенційний вибір, який обраний ним самим, без сторонніх впливів, і проявлена ним дисципліна щодо цього вибору.

Постійні обмежені матеріальні умови життя й насиченість та відповідальність вибору були дуже значущими, доленосними: Шиллер постійно удосконалювався і переходив на новий рівень соціальної реалізації, філософської систематизації оточуючого життя⁶. При необхідності додаткової освіти, Шиллер усвідомлено навчався і перетворював існуючу на той час німецьку дійсність. Наприклад, він на ціле десятиліття йде від художньої творчості, щоб ґрунтовно вивчати історію, філософію й естетику, аби бути на висоті історичних, філософських і мистецьких знань своєї доби. Філософ був переконаний, що освіта міняє внутрішню складову людини, і стверджував, що стане зовсім іншою людиною⁷. Шиллер усвідомлено працював із самим собою за моделлю: життя-драма і життя-театральна постановка, тому що бажав знайти те, для чого насамперед він створений⁸, це драматургічне начало було постійним у його біографії, але зазнавало різного змістового наповнення. Шиллер усвідомлено вивчав і створював себе, здобуваючи енергію через ентузіазм і зміцнюючи розумність. Сформувавши себе на певному рівні, Шиллер вже знав про свою геніальність. Він говорить про себе, що він досить впевнений у собі, щоб «самому претендувати на геніальність»⁹.

Шиллер створював себе як досконалу особистість, як скульптор творить натуру. Змінюючи внутрішній зміст, він ліпив себе ззовні – створював форму. Досконалість Шиллера – це досягнення

¹ Овсиенко, В. Г. (2020). Пієтизм. Новая философская энциклопедия. Сайт Института Философии Российской Академии Наук <<http://iph.ras.ru/elib/2317.html>> (2020, листопад, 12).

² Шиллер, Ф. П. (1955). *Фридрих Шиллер. Жизнь и творчество*. Москва: Художественная литература, 15.

³ Яблоков, И. Н. (ред.) (1993). *Религиоведение*. Москва: Гардарики, 350.

⁴ Ланштейн, П. (1984). *Жизнь Шиллера*. Москва: Радуга, 14.

⁵ Гугнин, А. (1984). Фридрих Шиллер и его новая биография. *Ланштейн П. Жизнь Шиллера*. Москва: Радуга, 384.

⁶ Эккерман, И.П. (2005). И.В. Гете о Ф. Шиллере. *Антология гуманной педагогики*. Москва: Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 168.

⁷ Шиллер, Ф. П. (1955). *Фридрих Шиллер. Жизнь и творчество*. Москва: Художественная литература, 124.

⁸ Сафрански, Р. (2007). *Шиллер, или Открытие немецкого идеализма*. Москва: Текст, 10.

⁹ Там само, 412.

досконалої краси внутрішньої і зовнішньої. Цікаво провести порівняння між описом внутрішнього змісту і зовнішньої відповідності в спогадах І.В. Гете про Ф. Шиллера: «Німцєві потрібна певна серйозність, певна велич думки, багатство і повнота внутрішнього життя, ось чому всі так високо ставлять Шиллера»¹. Далі у спогадах зазначається, що стиль письменника є точним зліпком його внутрішнього світу і що ясність стилю письменника походить від ясності, яка панує в його душі. При виборі величі стилю відповідно велич має бути присутня в натурі самого мислителя². Про зовнішній вигляд Шиллера Гете відгукується наступним чином: «Його статура, його хода, коли він йшов по вулиці, кожен його рух був виповнений гордості, тільки очі світилися лагідністю. Все в ньому було гордовито велично. І талант його був таким самим, як його тілесна стать»³. Ми розуміємо, виходячи з цих рядків, що внутрішній зміст і зовнішня форма Шиллера перебувають в повній гармонії і відповідності. І сам Шиллер повністю це усвідомлює і задоволений такою єдністю, про що говорить гордовита і велична постава і лагідність погляду, Шиллер постійно працював над собою і вдосконалювався. Той же І.В. Гете згадує, що кожного тижня Шиллер був іншим, ще мудрішим. І І.В. Гете залишалося тільки одне, кожен раз дивуватися ще більшої його начитаності, вченості, більшої зрілості суджень⁴. Завдяки зростанню почуття власної гідності, Шиллер зміг дати волю всім своїм силам, і його соціокультурна реалізація досягла світового рівня. Ставши знаменитим і публічним, він стає зразком для багатьох інших. Таким чином, ми розглянули шлях усвідомленого цілеспрямованого створення Шиллером свого «я» на підставі передвизначеності в першій частині життя і формування-формотворення досконалої особистості – великого письменника і мислителя національного і світового значення Фрідріха Шиллера – у другій.

Далі ми розглянемо концепцію особистості, викладену Шиллером в «Листах про естетичне виховання людини»⁵. Р. Сафранські пише про те, що Шиллер, починаючи переробляти і доповнювати листи до герцога фон Августенбурга, приступив до «Листів про естетичне виховання людського роду». Проте в російському перекладі Е. Радлова ми бачимо звуження поняття «людського роду» до поняття «людина», а саме: «Листи про естетичне виховання людини»⁶. Насправді, в тексті роботи присутнє визначення «людини» як частини цілого, тобто «людського роду»⁷. Ці два терміни взаємопов'язані та розглядаються відповідно до їхнього місця в системі понять філософа. У своїй праці Ф. Шиллер припускав розгляд питань більш широкого кола. Частково вони вже були викладені в інших роботах. У «Листах» ж філософ збирався їх об'єднати в «велику» теорію. Що в підсумку йому і вдалось зробити, оскільки «Листи про естетичне виховання людини» охоплюють історико-філософські, суспільно-теоретичні, культурно-антропологічні і трансцендентально-філософські завдання⁸. Отже, на справедливую думку Р. Сафранського, «Листи» стають з теоретичної точки зору надзвичайно багатим твором і є засадничим документом теорії Нового часу. Також одночасно ця праця є фундаментальною онтологією естетики в широкому сенсі цього слова.

Фрідріх Шиллер весь свій потенціал художника, філософа і просвітителя спрямовує на розкриття людини як цілісної системи. Саме видатна постать такого масштабу здатна сформулювати всеосяжну концепцію особистості, в якій відводиться людині ключова роль у всесвіті, з огляду на наявність в неї «задатків божественності»⁹. Така постать здатна перетворити насамперед саму себе, а через себе своє оточення і все суспільство. Ф. Шиллер підкреслює вплив філософії І. Канта на його філософсько-естетичні погляди. Зокрема, ідеї філософа про етичне та естетичне виховання людини стали теоретичним джерелом ідей Шиллера про антропологічний тип людини. Отже, в розгляді «драми часу Шиллера» поставлено принципове питання: яким чином допомогти людині, яка вже спрямована в бік «занепаду», незалежно від того, в яких «крайнощах» вона

¹ Эккерман, И.П. (2005). И.В. Гете о Ф. Шиллере. *Антология гуманной педагогики*. Москва: Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 167.

² Там само.

³ Там само, 168.

⁴ Там само.

⁵ Шиллер, Ф. (1957). Письма об эстетическом воспитании человека. *Шиллер, Ф. Сочинения в 7 томах*. Москва: Художественная литература, 6, 251-358.

⁶ Сафрански, Р. (2007). *Шиллер, или Открытие немецкого идеализма*. Москва: Текст, 416.

⁷ Там само.

⁸ Там само, 417.

⁹ Шиллер, Ф. (1957). Письма об эстетическом воспитании человека. *Шиллер, Ф. Сочинения в 7 томах*. Москва: Художественная литература, 6, 286.

знаходиться? Вихід із цього становища, рішення на досвіді зазначеної політичної проблеми Шиллер бачить в естетиці, бо шлях до свободи пролягає лише через красу¹: краса повинна вивести людей на істинний шлях і їй потрібно розуміти як необхідну умову людської істоти. Розвиток почуття краси робить нрави тонкішими. З досвіду Шиллера, розвинений смак зазвичай супроводжує ясність розуму, сприйнятливості почуття, вільнодумство і навіть гідна поведінка². Шиллер стверджує, естетичне виховання особистості і є шлях до оновлення особистості. Справжнє мистецтво, що має в основі духовні орієнтири, має цілющу силу і при трансляції реципієнту одночасно передається ця сила в тому обсязі, в якому присутня спочатку.

Із союзу можливого з необхідним, за словами Шиллера, народжується ідеал. Але не кожному, у кого в душі горить цей ідеал, дається творчий спокій і велике терпіння. У людини, яка відчуває, займається ентузіазм внаслідок нещастя людського роду. І полум'яне бажання прагне до діяльності. Здатністю і діяльністю людського духу є розум. Чисте моральне прагнення, прискорені дії розуму спрямовуються до безумовного. Для розуму немає часу, і майбутнє стає сучасним. І, як пояснює Шиллер, для розуму, який не знає кордонів, напрям є вже звершенням, і шлях уже пройдено, оскільки на нього вступили. Можливе завдання розуму людина здатна цілком вирішити тільки на висоті досконалості свого буття. Це в справжньому значенні слова ідея її людської природи, тобто щось нескінченне, до чого вона в зміні часу може поступово наблизитися, ніколи не досягаючи цієї мети.

Інструментом саморегуляції суб'єкта (людини) своєї поведінки та діяльності Шиллер визнає волю. Шиллер визначає наступним чином: воля має абсолютно вільний вибір між обов'язком і схильністю, і ніякий фізичний примус не має втручатися до «царської прерогативи» його особистості. І щоб зберегти людині цю здатність вибирати і залишитися позитивною ланкою в причинному зв'язку сил, необхідно, щоб її спонукання були настільки згодні з її розумом, що могли б стати загальним законом³.

Говорячи про обов'язок, який дозволяє індивіду бути моральним, що покращує внутрішнє «я» людини і зміцнює духовну силу, Шиллер цілком доречно зауважує, що кожна людина є «громадянином свого часу і громадянином своєї держави». І їй слід у виборі своєї діяльності неодмінно керуватися сучасній їй потребою⁴. Підкреслюючи значення людини у всесвіті та її відповідальності як особистісної якості, Шиллер зауважує, що коли «хто носить ім'я людини» і «самостійно мислить», зобов'язаний брати участь у «великій долі людства». Кожен має проявити небайдужість до блага суспільства, як особистість бути з родом і як «істота розумна» брати участь у спільній справі⁵.

У роботі приділяється належна увага і поняттю «гідність», як однієї зі складових морально-етичної категорії людини як антропологічної істоти, ми читаємо: «кожен, хто носить ім'я людини», «людина самостійно мисляча», «велика доля людства», «людина і громадянин світу». З одного боку, Ф. Шиллер високо цінує людину. Але, з іншого – з метою виховання особистості, збільшення позитивної і творчої сили, яка потребує ентузіазму, для підтримки внутрішнього балансу, Шиллер вважає за необхідне підвищення самооцінки індивідуума. У фразі – «процес ведеться за законами, які людина, як розумна істота, сама може і сама має право визначити» – виражена підтримка і заохочення⁶. Ставлячи людину на чільне місце, Шиллер вважає, що «все повинно підкоритися вищій кінцевій меті, яку розум проголосив в особі людини»⁷.

Про людину моральну Ф. Шиллер пише, що проста закономірність повинна їй служити законом і що панування законів сприяло б «розвитку морального характеру, служило б чуттєвою запорукою незримой моральності»⁸. У своїй роботі Шиллер далі пояснює, що домінування морального характеру в народі «може зробити безболісне перетворення держави за моральними принципами»⁹. Л. Лозинська підкреслює, що проголошений Ф. Шиллером формуючий вплив мистецтва

¹ Там само, 254.

² Там само, 279.

³ Там само, 258.

⁴ Там само, 253.

⁵ Там само, 254.

⁶ Там само, 254.

⁷ Там само, 256.

⁸ Там само, 257.

⁹ Там само, 257.

на громадянина є достатньо великим. Мистецтво, сприяючи розквіту всіх його духовних сил, виховує громадянина, готує його до практичного життя¹.

Звертаючись до проблеми «людини і громадянина світу», Ф. Шиллер високо піднімає статус людини як «розумної істоти», котра може й має право встановити закони, за якими вирішується не тільки її власна справа, але і йде великий процес – загальна розмова про «велику долю людства». І в цій розмові має взяти участь той, хто «носить ім'я людини» і «самостійно мислить». Далі Шиллер пише, що людина повинна служити роду (людському): «всякий, хто здатний поставити себе в центр цілого і свою особистість злити з родом, може вважати себе засідателем в цьому суді розуму». Як художник слова і філософ, що тонко відчуває природу людини, Шиллер образотворчими прийомами виділяє особливість і винятковість людини, зміцнюючи віру в себе, і висловлює впевненість в тому, що людина в силах і здатна подбати про людство в цілому, маючи на увазі ціле, і про себе в тому числі, маючи на увазі частину цілого. І в такому випадку, «індивід перетворюється в рід». Втрачаючи всі обмеження, людина стає з кількісної одиниці ідейною. І тут уже ми бачимо не індивідів, а рід, вони представляють інтереси всіх².

Повага – одна з найважливіших вимог моральності, яка є провідним чинником формування особистості та всього, що пов'язано з людиною і через неї – з усім іншим у світобудові. Повага, як визнання чеснот вже існуючих або, можливо і таких, які формуються, є прийняття всього того, що називається людиною – це любов. Тільки приймаючи всю систему під назвою людина, ми даємо віру і впевненість на формування особистості. Повага до інших є основою доброзичливих взаємин між людьми, і також взаєморозуміння, наслідком яких стає гармонійний світопорядок. Важливе місце посідає в цьому питанні держава, яка має відповідально піклуватися про людину й формувати її як особистість «за допомогою поваги і незримим поширенням панування моральності», пише Шиллер.

Держава повинна поважати в особистості не тільки об'єктивний і родовий, а й «суб'єктивний і специфічний характер»³. Тут йдеться про самостійно функціонуючі програмні явища, які є автономним результатом людських діянь. Як точно говорить І.А. Бирич, і ми з нею в цьому погоджуємось, Ф. Шиллер заклав традицію найсерйознішого ставлення до такого педагогічного методу, як захоплення прекрасним, де б воно не проявлялося, в природі, у вчинку людини або в плодах її натхненної праці. По суті, Шиллер першим сформулював необхідність і важливість державного підходу до естетичного виховання людини, як мети просвітницької та соціальної політики держави⁴.

Ф. Шиллер розкриває поняття співчуття як особливої якості душі людини та зовнішнього вираження діяльної внутрішньої любові до ближнього. На думку Шиллера, щоб зробитися жалісною, чуйною, швидкою на допомогу людиною, необхідно з'єднання почуття і характеру.

Необхідно мати здатність сприймати в собі чужу природу, робити власними чужі почуття, і тоді ми можемо бути справедливими щодо інших. Інакше можна казати, що це і є поняття «емпатія», «емпатичне пізнання». Формування людини, як стверджує Шиллер, це вироблення внутрішньої і зовнішньої людини⁵, він викладає тут не тільки неоплатоністичні погляди, але й мету педагогіки Нового часу.

За Ф. Шиллером, особистість – це те, що в людині стійко перебуває, а те, що безперервно змінюється, – її стан. Таким чином, людина є особистістю, що перебуває в певному стані, який виникає в часі. І людина як феномен повинна мати виникнення, хоча чистий інтелект в ній вічний.

Без часу, тобто без виникнення, вона ніколи не стала би певною істотою. Час є умовою всякого залежного буття або становлення⁶. З абсолютного буття людини, або з її розумної природи, виходить спонукання до форми, яка прагне звільнити її, внести гармонію в різноманітність її явищ і піклується про збереження її особистості при всій змінності станів⁷. Під «формуванням людини» Ф. Шиллер

¹ Лозинская, Л. (1957). Комментарии Шиллер Ф. *Сочинения в 7 томах*. Москва: Художественная литература, 6, 758.

² Шиллер, Ф. (1957). Письма об эстетическом воспитании человека. *Шиллер, Ф. Сочинения в 7 томах*. Москва: Художественная литература, 6, 290.

³ Там само, 259.

⁴ Бирич, И. А. (2005). Красота спасет мир. Шиллер о природе человека и воспитании. *Антология гуманной педагогики. Шиллер*. Москва: Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 5.

⁵ Шиллер, Ф. (1957). Письма об эстетическом воспитании человека. *Шиллер, Ф. Сочинения в 7 томах*. Москва: Художественная литература, 6, 294.

⁶ Там само, 283-285.

⁷ Там само, 288-289.

розуміє вироблення внутрішньої та зовнішньої людини. Істинно прекрасний характер вимагає суворості щодо себе і м'якості щодо інших. Слід також звернути увагу на гармонійне існування людини, описане Шиллером. Формула виглядає наступним чином: тільки остільки людина самостійна, оскільки поза нею існує реальність; тільки остільки вона сприйнятлива, оскільки в ній є і реальність, і вона є мислячою силою. Характер людини має визначати межі темпераменту, бо почуття повинні робити вчинки лише на користь духовних сил. Особистість повинна утримувати матеріальне спонукання, а сприйнятливість, або природа – спонукання до форми в властивих їм межах¹.

Нарешті Ф. Шиллер підводить до фінальної вершини образу людини і стверджує, що людина, поза всяким сумнівом, у своїй особистості носить задатки божественності. Хоча божество, як нескінченна істота, не може стверджуватися, але, все ж, слід назвати божественним і те прагнення, яке має своїм безконечним завданням безумовне проголошення повноти буття і безумовну єдність, що з'являється. Шлях до божества даний людині в її відчуттях².

Таким чином, людина, маючи в своїй особистості «задатки божественності», за філософією Ф. Шиллера, повинна бути здатною сприймати істину, щоб нарешті закінчилася вічно триваюча «боротьба сліпих сил в політичному світі» і закон гуртожитку «переміг вороже себелюбство». Шиллер передбачає, що швидше щось існує в душах людських, перешкоджаючи сприйняттю істини і визнанню її. Отже для подолання перешкод на шляху набуття знань необхідна «енергія» в мужності. Більшість людей занадто стомлені боротьбою зі злиднями. Досить часто людина охоче надає іншим право опіки над своїми поняттями, вона хапається за формули, заготовлені на цей випадок державою, представниками політикуму і духовенством. Ці «нешасні люди», як називає їх Ф. Шиллер, викликають почуття жалю, а інших, яких благодійна доля звільнила з-під ярма потреби, ми зневажаємо. Вони, як правило, заснували всю будівлю свого благополуччя саме на брехні, яка має розсіятися при світлі знань. Щоб полюбити мудрість, їм вже наперед слід бути мудрими.

Освіта змінює сутність людини. Це добре перевірено самим Ф. Шиллером і про це свідчать його досягнення як особистості. На думку Ф. Шиллера, просвітництво розуму відображається на характері людини та одночасно воно походить від характеру. Звідси виникає нагальна потреба – розвиток здатності відчувати, тому що вона сприяє кращому розумінню життя і спонукає до нього³.

Таким чином, Ф. Шиллер підводить читача до думки, що людина із «задатками божественності» з метою кращого розуміння життя і спонуканням до кращого розуміння повинна розвивати здатність відчувати, що є «просвітою розуму», що в свою чергу відображається на характері і виникає з характеру.

Ф. Шиллер розкриває зміст понять – «життя», «образ» і «живий образ». Життям називається предмет чуттєвого спонукання, виражений загальним поняттям. Це поняття, яке позначає все матеріальне буття і все, що безпосередньо перебуває в розпорядженні почуттів. Образ визначається як предмет спонукання до форми, виражений загальним поняттям. Це поняття охоплює всі формальні властивості предметів і все ставлення їх до мислення. Живий образ – це предмет спонукання до гри, тобто є поняттям, яке служить для позначення всіх естетичних властивостей явищ, всього того, що називається красою. Далі, пояснює Ф. Шиллер свою філософсько-антропологічну концепцію, людина, хоча і живе, і має образ, все ж ще тим самим не є живий образ. Для цього необхідно, щоб образ людини мав життя, а її життя – образ. Повернувшись до терміну «краса», можемо сказати, що, за естетичними переконаннями Ф. Шиллера, краса є загальним об'єктом спонукання до гри. Саме гра й тільки гра робить людину досконалою. В досконалості людина проявляє свою серйозність, а з красою вона грає. Людина грає тільки тоді, коли вона в повному значенні слова людина, і вона буває цілком людиною лише тоді, коли грає⁴. Проголошуючи цю тезу, Ф. Шиллер виходить за межі естетики, тим самим він сформував поняття «мистецтво жити», цілком доречно підсумовує В. Асмус у своїй роботі⁵. Таким чином, завдяки грі і красі, згідно з природою краси, обмежений стан людини приходить до безумовного і робить людину завершеним в самому собі цілим.

¹ Там само, 294-295.

² Там само, 285-286.

³ Там само, 274.

⁴ Шиллер, Ф. (1957). Письма об эстетическом воспитании человека. *Шиллер, Ф. Сочинения в 7 томах*. Москва: Художественная литература, 6, 274.

⁵ Асмус, В. (1957). Шиллер как философ и эстетик. *Шиллер Ф. Сочинения в 7 томах*. Москва: Художественная литература, 6, 693.

Висновки. Проаналізувавши і співставивши формування особистості великого мислителя Фрідріха Шиллера і концепцію особистості в його філософії та естетиці, можемо зробити наступні висновки. Насичений життєвий шлях Фрідріха Шиллера постійно поліпшував багатогранний кристал його внутрішнього «я». Слабке здоров'я від народження, глибока віра, протестантське «всупереч усьому», важкі матеріальні умови – все це в дитинстві та юності зумовило подальші напрямки розвитку юного Шиллера. Велика життєстверджуюча сила, працьовитість, постійна освіта, в тому числі, і розвиток внутрішнього «я» через ентузіазм, силу духу, волю, просвіту розуму дозволили Шиллеру досягти високого морально-духовного рівня і максимальної соціокультурної реалізації – посісти місце великого письменника і мислителя національного і світового значення.

Екзистенціальний вибір мислителя і дисципліна сприяли гармонізації внутрішнього змісту і зовнішньої форми. Завдяки зростанню почуття власної гідності Шиллер зміг дати волю всім своїм силам. Ф. Шиллер постійно працював над створенням свого цілого «я» як скульптор творить натуру. Досконалість, якої досягнув Ф. Шиллер, це геніальність, про яку він знав, про що свідчать роботи біографів та сучасників.

Успішно пройшовши етапи творіння свого зовнішнього і внутрішнього «я» в реальному житті, Ф. Шиллер оформив концепцію особистості в фундаментальній філософській праці «Листи про естетичне виховання людини». Він, будучи наочним прикладом (образом) гармонійно розвиненої особистості, в «Листах» сформував програму зі зміни людини, поліпшення її внутрішніх і зовнішніх якостей. В цій виховній програмі приділяється увага таким якостям, як воля, розум, розсудок, співчуття, обов'язок, гідність, відповідальність, повага, які формують нову людину. Виховання гармонійно розвиненої особистості Ф. Шиллер бачить через естетику. Естетичне виховання особистості є шляхом оновлення особистості. А інструментом, завдяки якому стає можливим це виховання, є гра – вільна діяльність всіх творчих сил і здібностей людини. Саме гра робить людину досконалою. У грі людина проявляє свою сутність. Краса ж є спонуканням до гри. У концепції особистості, за Ф. Шиллером, людині відводиться ключова роль у всесвіті. З метою виховання особистості, збільшення позитивної та творчої сили, яка потребує ентузіазму, необхідним є підвищення самооцінки індивідуума. З огляду на наявність в людині «здатків божественності» вона здатна перетворити, перш за все, саму себе і, завдяки здатності сприймати істину, просвічуючи розум для кращого розуміння життя, проявляючи повагу до інших, налагодити гармонійний світопорядок. Суттєва роль в цьому питанні відведена державі, яка має дбати про людину і формувати її особистість за допомогою поваги й поширення панування моральності.

References:

1. Asmus, V. (1957). Schiller kak filosof i estetik. *Shiller F. Sochineniya v 7 tomah* [Schiller as a philosopher and esthetician. Schiller F. Essays in 7 volumes] Moscow: Hudozhestvennaya literatura, 6. [in Russian].
2. Birich, I. A. (2005). Krasota spaset mir. Shiller o prirode cheloveka i vospitanii [Beauty will save the world. Schiller on human nature and upbringing]. *Antologiya gumanoj pedagogiki. Shiller* [Anthology of humane pedagogy. Schiller]. Moscow: Izdatelskij Dom Shalvy Amonashvili. [in Russian].
3. Gugin, A. (1984). Fridrih Shiller i ego novaya biografiya [Friedrich Schiller and his new biography]. *Lanshtejn P. Zhizn Shillera* [The Life of Schiller]. Moscow: Raduga. [in Russian].
4. Ekkerman, I. P. (2005). I.V. Gete o F. Shillere [I.V. Goethe about F. Schiller]. *Antologiya gumanoj pedagogiki. Shiller* [Anthology of humane pedagogy. Schiller]. Moscow: Izdatelskij Dom Shalvy Amonashvili. [in Russian].
5. Lanshtejn, P. (1984). *Zhizn Shillera* [Schiller's life]. Moscow: Raduga. [in Russian].
6. Lozinskaya, L. (1957). Kommentarii Shiller F. *Sochineniya v 7 tomah* [Comments Schiller F. Essays in 7 volumes]. Moscow: Hudozhestvennaya literatura, 6. [in Russian].
7. Ovsienko, V. G. (2020). Pietizm. Novaya filosofskaya enciklopediya [A new philosophical encyclopedia]. *Sajt Instituta Filosofii Rossijskoj Akademii Nauk* [Website of the Institute of Philosophy of the Russian Academy of Sciences] <<http://iph.ras.ru/elib/2317.html>> (2020 November, 12). [in Russian].
8. Yablokov, I.N (ed.) (1993). *Religiovedenie* [Religious Studies]. Moscow: Gardariki. [in Russian].
9. Safranski, R. (2007). *Shiller, ili Otkrytie nemeckogo idealizma* [Schiller, or the Discovery of German Idealism]. Moscow: Tekst. [in Russian].
10. Shiller, F. (1957). Pisma ob esteticheskom vospitanii cheloveka [Letters Upon The Aesthetic Education of Man]. *Shiller, F. Sochineniya v 7 tomah* [Schiller, F. Essays in 7 volumes]. Moscow: Hudozhestvennaya literatura, 6. [in Russian].
11. Shiller, F.P. (1955). *Fridrih Shiller. Zhizn i tvorchestvo* [Fridrih Shiller. Life and creativity]. Moscow: Hudozhestvennaya literatura. [in Russian].